

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 8.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.8.51>

УДК 339.1

О. А. Коваль,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і фінансів,
Національний Університет «Запорізька політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6471-6564>*

Н. Г. Фатюха,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і фінансів,
Національний Університет «Запорізька політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1026-6713>*

О. П. Зоря,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і фінансів,
Національний Університет «Запорізька політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6247-0145>*

ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

O. Koval,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Finance, National University “Zaporizhzhya Polytechnic”

N. Fatyukha,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Finance, National University “Zaporizhzhya Polytechnic”

O. Zorya,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Finance, National University “Zaporizhzhya Polytechnic”

PROBLEMS OF INVESTMENT BANKING RISKS

У статті розглядається вплив змін у напрямках банківської діяльності, пов'язаний з цим ризик та його вплив на економіку України. Останнім часом частка споживчого та спорідненого з ним кредитування в банківських операціях зростає. Загалом це забезпечує прибутковість банківської системи та виконання вимог до власного капіталу. Банківська система України успішно виконала другий етап переходу на нову трирівневу структуру капіталу згідно з вимогами ЄС та станом на 1 січня 2025 року зберігає достатній запас капіталу всіх рівнів. Однак це досягнуто за рахунок суттєвого зменшення прямого інвестування реального сектору економіки, що призведе до стагнації або навіть до рецесії економіки в цілому. Враховуючи вплив воєнних дій, слід зазначити, що є і інші чинники цього явища.

The article deals with the impact of changes in banking activities related to this risk and its impact on the Ukrainian economy. Recently, the share of consumer and related lending in banking operations has increased. In general, this ensures the profitability of the banking system and compliance with equity requirements. The banking system of Ukraine has successfully fulfilled the second stage of the transition to a new three -tier capital structure in accordance with EU requirements and as of January 1, 2025 retains a sufficient stock of capital at all levels. The current level of capital generally ensures the stability of the sector to possible shocks and allows you to further increase the credit portfolio. In general, all banks as of January 1, 2025 meet the minimum requirements of capital sufficiency of all levels. At the same time, given the re -retrospective increase in income tax, banks will further reflect taxes in taxes and reduce the profit of 2024. This will reduce the rate of capital adequacy of individual banks. However, this is achieved by a significant reduction in the direct investment of the real sector of the economy, which will lead to stagnation or even the recession of the economy as a whole. Given the impact of the war, it should be noted that there are other factors of this phenomenon. The most important authors are the narrowing of the

investment horizon for all types of financial activity and the complete disability of the investment circuit in the economy, including its state share. Over the last thirty years, a large number of government agencies of different levels have been created, a wide regulatory framework has been created, and many factual, predictive and promising material have been published by scientists, but practically real realized. According to the authors, this was the result of attempts to use the economic model of bank investment, which lost its efficiency due to globalization of production chains. In addition, the orientation of foreign investments played a negative role, including – on banks with foreign capital.

Ключові слова:*ризик, банківський ризик, класифікація банківських ризиків, ризики в банківській системі України.*

Keywords: *risk, bank risk, classification of banking risks, the risks in the banking system of Ukraine.*

Постановка проблеми. Очевидна недостатність банківських інвестицій в реальні сектори економіки потребує вивчення факторів, які до цього призвели, та наслідків для економіки України. Військовий фактор безумовно має велике значення та вплив, однак не треба недооцінювати недоліки суто фінансово–економічного характеру, в тому числі і недоліки державного регулювання банківського сектору, які у воєнний час мають особливе значення.

Актуальність. Розвинута банківська система - це умова для нормального функціонування економіки, тобто функціонування суб'єктів господарювання та державного бюджету. Тільки завдяки ідеальній банківській системі можна реструктуризувати економіку. Надійний та стабільний банківський сектор відіграє надзвичайно важливу роль у становленні економіки країни. Без залучення коштів у банківському секторі фінансова реабілітація підприємств, які потребують коштів на функціонування та розвиток, неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка загальних і спеціальних підходів до оцінки ризиків банків та банківської системи розглянуті в наукових працях Камінського А.Б. [1], Бондаренко Л.А. [2], Севрук В.Т. [3], Кириченко О.А. [4]. Васильєвої Т.А. [4]., та ін.

Не дивлячись на широке розповсюдження практики управління ризиками і, здавалося б, великої кількості наукових праць, що присвячені формулюванню терміну «ризик», «банківський ризик», досі не досліджений вплив на економіку України ризики, які виникаються внаслідок переорієнтування банківської діяльності на напрями, які не пов'язані з інвестуванням в реальну економіку.

Метою статті є виявлення недоліків оцінки та мінімізації впливу банківських ризиків, пов'язаних з фактичною відмовою банків від інвестування в реальний сектор, на економіку держави, зокрема банків з участю іноземного капіталу

Виклад основного матеріалу. Зростання взаємної залежності від країн у зв'язку з глобалізацією економіки змінює тип взаємодії національних грошей країни з національними валютними одиницями інших країн. Розвиток світового ринку як підсистеми глобальної економіки, яка пов'язана з обміном товарами поза економіками держав, а також грошовою та фінансовою підтримкою такого обміну, визначає перетворення місцевих грошей у валюту (національну, іноземну та міжнародну), що забезпечує зв'язок та взаємодію національної та світової економіки. Існує прямий зв'язок між валютними відносинами та соціально-економічним відтворенням. З одного боку, об'єктивною основою валютних відносин є процес розширеного відтворення, що призводить до міжнародного обміну товарів, капіталу та послуг. З іншого боку, валютні відносини є вторинними для соціального відтворення, хоча вони мають певну незалежність і впливають на них. В економіці валютні відносини включають істотну частину державної зони та впливають на стан державного бюджету та темпи економічного зростання країни. Це відображає посилення залежності національного виробництва зовнішніх факторів -

світової ситуації, розвитку торгівлі, руху капіталу, взаємного руху провідних світових валют. Вони розрізняють національні, регіональні та глобальні валютні системи. Історично з'явилися національні валютні системи. Національна валютна система є важливою частиною валютної системи країни, але виходить за рамки національної економіки. Тому його характеристики визначаються ступенем розвитку та станом економіки країни та зовнішнім зв'язком країни. Завдяки розвитку світової економіки та інтернаціоналізації економічних відносин, заснованих на національних валютних системах, утворюються механізми міжурядового регулювання валютних відносин - у всьому світі та міжнародних (регіональних) іноземних валютних систем.

Таким чином, розширення присутності іноземних банків в Україні збільшує розвиток якісно нового фінансового та економічного середовища, в якому будуть відігравати іноземні банки та іноземна валюта. Це загроза для виконання внутрішніх та зовнішніх стратегічних завдань, з якими стикається українська економіка. Тому процес впровадження іноземного капіталу в українському банківському секторі, особливо в умовах деформованого механізму розподілу фінансових ресурсів, повинен бути надзвичайно поступовим та регульованим державою. Рациональна стратегія державної управління процесами залучення іноземних банків до України полягає у інтеграції їх якомога далі в українську економіку та зосередження уваги на виконанні пріоритетних національних завдань. У зв'язку з цим основним завданням слід розширити механізми розподілу ресурсів та переорієнтації їх для використання адміністративних важелів для стримування збільшення іноземного банківського капіталу для підвищення конкурентоспроможності української банківської системи, мінімізуючи присутність іноземних банків. У зв'язку з цим режим обмеженої присутності іноземних банків у стратегічних сегментах українського ринку фінансових послуг має виконувати наступні завдання:

- обмеження певних видів валютних операцій іноземними банками та кредитування індивідуальним економічним секторам (особливо з населенням);

- створення механізмів регулювання інвестицій іноземних банків в економічні сектори, наприклад, дії банків з іноземним капіталом у співпраці з державними фондами для підтримки певної галузі;

- збереження українських акціонерів у банках з домінуючою іноземною власністю, що унеможлиблює переміщення функцій маркетингу, управління та контролю за кордоном відповідно до загальновизнаних принципів для захисту прав міноритарних акціонерів.

Основна увага державної політики має бути приділена напрацюванню нових підходів із використанням широкого кола механізмів, що стимулюють капіталізацію української банківської сфери та розширюють її забезпеченість "довгими" ресурсами у національній валюті.

Світовий досвід подолання низького рівня капіталізації знає два альтернативні підходи. За першого основним джерелом зростання капіталу банків є власний прибуток в поєднанні з іноземним капіталом. Цей підхід використовувався практично в усіх країнах Центральної і Східної Європи, що і привело до переважання іноземних акціонерів у капіталі банківських систем цих країн.

Другий підхід ґрунтується на активізації державних заходів по нарощуванню капіталізації банків у нерозривному зв'язку з таким важливим системоутворюючим заходом як санація банків (таким шляхом ішли країни Західної Європи, Китай, Японія, Чилі та ін.). Зростання економіки Китаю підтримується емісією кредитних ресурсів, що надаються державними банками під низький відсоток з метою модернізації підприємств. Україна теж повинна розробити свою стратегію стимулювання банківського фінансування реальної економіки.

**Таблиця 1. Значення пруденційних нормативів по системі банків
України**

Норматив	Назва нормативу	На 01.01.2021	На 01.01.2022	На 01.01.2023	На 01.01.2024	На 01.01.2025
Н1	Регулятивний капітал (млн грн)	182 283,6	211 742,3	211 091,1	258 340,6	268 813,1
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%)	19,14	18,60	17,80	15,53	15,09
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	87,39	72,35	86,33	63,13	66,53
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25%)	4,10	3,71	2,81	1,08	1,57
Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15%)	0,0002	0,0005	0,0000	0,0000	0,0000
Н12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60%)	0,10	0,17	0,02	0,01	0,06

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [7]

Слід зазначити, що попри всі оптимістичні заяви НБУ про позитивний стан банківської системи України, інвестування в економіку впало майже до нуля, а основний прибуток банкам дає споживче кредитування та активна купівля банками державних облігацій – що прямо витікає з даних, наведених Нацбанком. Оскільки останні роки банки не публікують свою широку звітність в публічних джерелах, то ми можемо бачити і аналізувати «середню

температуру в лікарні» – обсяг кредитування бізнесу зріс лише на 21%, а населення – на 40% [10]

Хоча обсяг капітальних інвестицій зріс на 23% протягом року, однак він залишається вочевидь недостатнім – потреба в інвестиціях складає сотні мільярдів доларів, а фактично досяг тільки півтора десятки. При цьому основним джерелом інвестицій в економіку України так і залишаються власні кошти підприємств – частка банків у 2023 році впала з 6,7% до 2,9%.

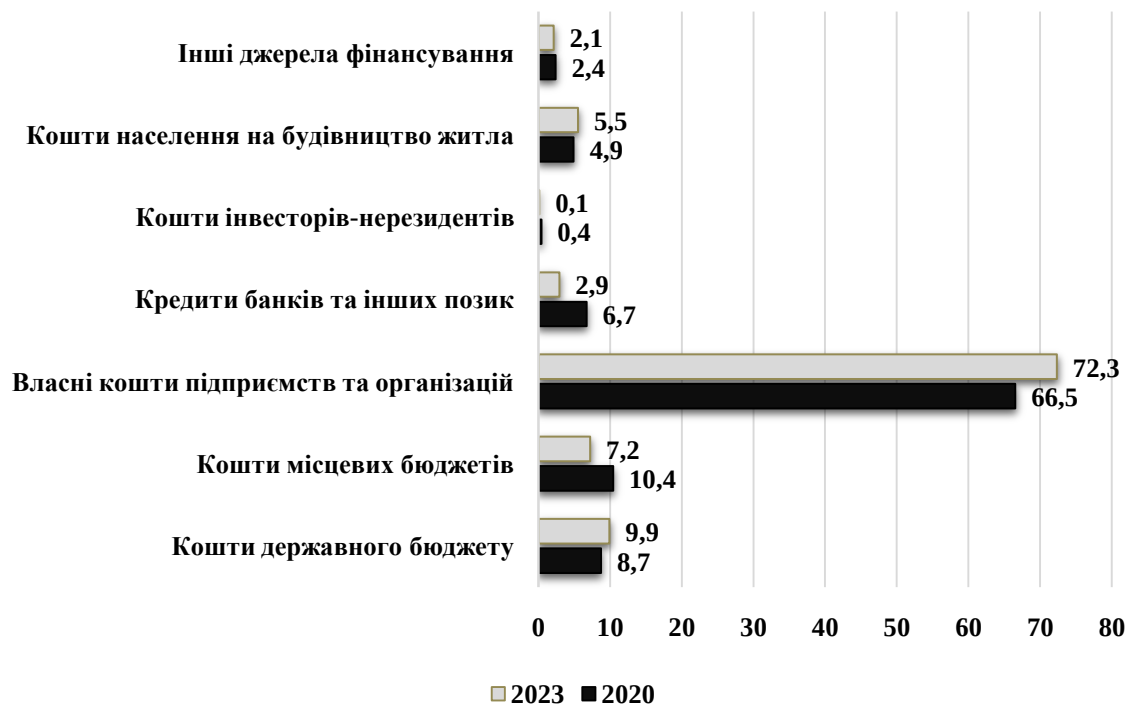

Рис. 1. Розподіл капітальних інвестицій за джерелами фінансування у 2020, 2023 роках, відсотки.

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [9, с.181-182]

Враховуючи, що три чверті банківського капіталу знаходиться в розпорядженні держави, проблем з управлінням банківською системою бути не може і остання повинна не тільки отримувати прибуки, але й виконувати стратегічні завдання економіки України.

На нашу думку, Україні слід орієнтуватися на другий шлях розвитку банківської системи, який більшою мірою відповідає необхідності

збереження її самостійності як незалежної держави із міцною банківською системою і сильною валютою.

Активізація участі держави у розвитку вітчизняної банківської системи має відбуватися шляхом:

1) розробки механізмів використання потенціалу державних банків у стимулюванні капіталізації банківської системи, а саме:

- введення в дію механізму купівлі акцій комерційних банків державними банками з одночасним передбаченням шляхів їх подальшого продажу за більш вигідною ціною;

- визначення переліку подій, при настанні яких допускається надання держбанками або НБУ субординованих кредитів комерційним банкам шляхом викупу їх субординованих облігаційних позик.

2) активнішого використання механізмів державної підтримки пріоритетних напрямів кредитування, передусім, інноваційно-інвестиційних проектів, суб'єктів малого підприємництва та розвитку іпотеки за орієнтації і дотримання пропорційності між темпами іпотечного кредитування та зростанням обсягів будівництва житла у спосіб:

- безпосереднього надання банкам довгострокових позик під пільгові відсотки або субсидування частини процентної ставки за цими кредитами (погашення різниці між відсотковою ставкою за кредитами комерційних банків та дисконтною ставкою НБУ);

- присвоєння цим кредитам меншого ступеня ризику;

- зменшення виплат банку до фонду обов'язкового резервування або відрахування до бюджету пропорційно частці зазначених кредитів у кредитному портфелі;

- розвитку механізмів страхування, внесення застави і надання державних гарантій за кредитами за рахунок бюджетних коштів за допомогою створення Агентства надання застави і гарантій;

- введення державних гарантій виключно або в більшому обсязі по гривневих внесках фізичних осіб з метою підвищення привабливості гривневих заощаджень.

3) розробки державної програми фінансового оздоровлення банків шляхом їх реструктуризації і санації через створення спеціалізованих державних фінансових інститутів, у тому числі для очищення балансів комерційних банків від проблемних інвестиційних та інноваційних кредитів у спосіб:

- списання їх в тій або іншій пропорції з балансу комерційних банків за рахунок коштів державного бюджету;

- переоформлення їх в державний борг шляхом обміну державних облігацій на акції підприємств-боржників;

- надання банку додаткових фінансових ресурсів з бюджетних коштів за умови його активної участі у процесі реструктуризації підприємства.

Разом з тим, для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблеми зміцнення конкурентних позицій вітчизняних банків і переорієнтації їх на переважне використання ресурсів у національній валюті велика увага має бути приділена реалізації таких невідкладних завдань:

- перетворенню механізму рефінансування в реально діючий інструмент забезпечення комерційних банків ресурсами в національній валюті, у тому числі, завдяки розвитку рефінансування комерційних банків під заставу векселів виробничих підприємств, що передбачає організацію державного моніторингу платоспроможності великих і середніх підприємств та контролю за прозорістю їх емісійної політики;

- підвищенню ліквідності і глибини національного валютного ринку та його строкового сегменту, що потребує скасування (або суттєвого зменшення) збору до Пенсійного Фонду при обміні валюти і встановлення обґрунтованих меж допустимих коливань валютного курсу, в разі порушення яких активізуватиметься механізм стягування податку на валютні операції;

- розширенню можливостей капіталізації за рахунок розміщення банківських акцій серед юридичних і фізичних осіб, вилучення з бази

оподаткування кредитних установ суми, що використовується на капіталізацію;

- раціональному використанню заходів прямого обмеження активно-пасивних операцій банків в іноземній валюті шляхом встановлення лімітів на позики та депозити в іноземній валюті, у т.ч. з нерезидентами, запровадження податків на посередництво в іноземній валюті;

- врегулюванню питання щодо активнішого запровадження у банківську практику безвідzivних внесків, які можна отримати до закінчення контрактного терміну лише за умови сплати комісійних за дострокове вилучення, що відповідає світовій практиці і дозволить українським банкам підвищити якість управління ліквідністю за рахунок кращого збалансування валютної та строкової структури залучених і розміщених коштів;

- поширенню інструментів хеджування валютних і кредитних ризиків розвитку, механізмів перенесення банківських ризиків, зокрема, сек'юритизації іпотечних та інших однорідних кредитних портфелів (поки що відсутні необхідні регуляторні акти, які б визначали умови випуску та обігу необхідних для цього кредитних деривативів);

- запровадженню в обіг цінних паперів з плаваючою процентною ставкою, що забезпечить кращу індексацію валютних ризиків та стимулюватиме переорієнтацію позичальників на інструменти, деноміновані у національній валюті,

- удосконаленню системи пруденційного нагляду і ризик-менеджменту в банках, що дозволить їм замінити такий дещо спрощений підхід до управління валютними ризиками, як забезпечення рівнозначних обсягів активів і пасивів і іноземній валюті, більш складними і сучасними технологіями управління ризиками.

Висновок. За результатами проведеного дослідження нами виявлені недоліки оцінки впливу банківських ризиків, пов'язаних з фактичною відмовою банків від інвестування в реальний сектор, на економіку держави. Вочевидь це вже призвело до негативних змін в макроекономіці в цілому, і

цей негатив буде лише підвищуватись. Також запропоновані основні напрямки державної політики, аби заробігти цим негативним наслідкам.

Література

1. Камінський А. Б. Економіко-математичне моделювання фінансових ризиків: автореф. дис. д-ра екон. наук: спец. 08.00.11 “Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці”. К.: КНУ, 2007. - 25 с.
2. Бондаренко Л. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності комерційного банку : автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит”. К. : КНЕУ, 2007. 23 с.
3. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін. / За наук. ред. А. О. Єпіфанова, Т. А. Васильєвої. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. 283 с.
4. Вахненко Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин. К.: Фенікс, 2010. 536 с.
5. Береславська О. Чинники курсової нестабільності в Україні *Вісн. НБУ*. 2009. № 2. С. 8-27.
6. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#n251315>
7. Береславська О. Актуальні проблеми курсової політики України *Вісн. НБУ*. 2010. № 2. С. 16-20.
8. Статистичний щорічник України за 2023 рік. / За редакцією І. Є. Вернера. Державна служба статистики України. 268с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Міщенко В. Доларизація: причини та наслідки для економіки України. *Вісн. НБУ*. 2010. № 5. С. 28-31.

10. Пащера М. Світова фінансова криза та її наслідки для банківської системи України. *Вісн. НБУ*. 2009. № 1. С. 28-33.

References

1. Kaminsky, A.B. (2007), "Economic and mathematical modeling of financial risks", Abstract of Doctor of Economic Sciences dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
2. Bondarenko, L.A. (2007), "Risk management of credit activities of a commercial bank", Abstract of PhD of Economic Sciences, Kyiv National University of Economics, Kyiv, Ukraine.
3. Yepifanov, A.O. Vasilyeva, T.A. and Kozmenko, S.M. (2012), *Upravlinnya rizikami bankiv* [Bank risk management], DVNZ "UABS NBU", Sumi, Ukraine.
4. Vakhnenko, T.P. (2010), *Zovnishni borgovi zobov'yazannya u sistemi svitovikh finansovo-ekonomichnikh vidnosin* [External debt obligations in the system of global financial and economic relations], Feniks, Kyiv, Ukraine.
5. Bereslavska, O.V. (2009), "Factors of exchange rate instability in Ukraine", *Visn. NBU*, vol. 2, pp. 8-27.
6. National Bank of Ukraine (2001), "Instruction on the procedure for regulating the activities of banks in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#n2513> (Accessed 25 June 2025).
7. Bereslavska, O.V. (2010) "Current problems of Ukraine's exchange rate policy", *Visn. NBU*, vol. 2, pp. 16-20.
8. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Statistical Yearbook of Ukraine", available: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 June 2025).
9. Mishchenko, V. (2010), "Dollarization: causes and consequences for the economy of Ukraine", *Visn. NBU*, vol. 5, pp. 28-31.
10. Pashchera, M. (2009), "The global financial crisis and its consequences for the banking system of Ukraine", *Visn. NBU*, vol. 1, pp. 28-33.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2025 р.